

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Handwritten Arabic calligraphy of the Basmala (Bismillah) in a stylized, bold script. The text is arranged in a circular, fan-like shape. The words are: بِسْمِ (Bism), اللَّهِ (Allah), الرَّحْمَنِ (Ar-Rahman), الرَّحِيمِ (Ar-Rahim). The calligraphy features thick black lines and includes various diacritical marks and decorative flourishes. At the bottom, there is a signature and the date '٢٠١٤' (2014).

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشگاه رازی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه الهیات

پایان نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی الهیات گرایش
علوم قرآن و حدیث

تحت عنوان:

بررسی مبانی تأویل آیات الأحكام در تفسیر بیان السعادهی سلطان علیشاه گنابادی

استادان راهنما:

دکتر عادل نادر علی

دکتر اسدا... آژیر

دانشجو:

حمیده نیکران

شهریور ۱۳۹۰

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه الهیات

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی الهیات
گرایش علوم قرآن و حدیث

نام دانشجو:

حمیده نیکران

تحت عنوان:

بررسی مبانی تأویل آیات الأحكام در تفسیر بیان السعاده ی
سلطان علیشاه گنابادی

در تاریخ ۹۰/۶/۳۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه..... به تصویب نهایی رسید.

- ۱- استاد راهنمای اول پایان نامه دکتر عادل نادر علی با مرتبه ی علمی استادیار
امضاء
- ۲- استاد راهنمای دوم پایان نامه دکتر اسدالله آذیر با مرتبه ی علمی استادیار
امضاء
- ۳- استاد داور داخل گروه دکتر مجتبی بیگلری با مرتبه ی علمی استادیار
امضاء
- ۴- استاد داور خارج از گروه دکتر جمال فرزند وحی با مرتبه ی علمی استادیار
امضاء

شهریور ماه ۱۳۹۰

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خداوند بزرگ را که همیشه یاورم بوده و همواره الطاف خویش را نثار این بنده‌ی کمترین نموده است.

در این مجال بر خود لازم می‌دانم تا از زحمات اساتید بزرگوارم جناب آقای **دکتر عادل نادر علی** و جناب آقای **دکتر اسدا... آژیرو** تشکر و قدردانی نمایم. بی‌شک بدون راهنمایی‌های این عزیزان انجام این پژوهش امری دشوار و شاید محال بود.

همچنین از تمامی کسانی که در دوران تحصیل، بنده را یاری نمودند به ویژه استاد عزیزم جناب آقای **دکتر ابوالفضل خوش منش** سپاسگزاری می‌کنم.

حمیده نیکران

تقدیم به:

عموی عزیزم

و

به خانواده ام بخاطر تمامی مهربانی هایشان

چکیده:

پژوهش حاضر به منظور بررسی مبانی تأویل آیات الأحكام در تفسیر بیان السعادهی سلطان علیشاه گنابادی انجام گرفته است.

مبانی و اصول تأویل در اثر مذکور بر چند اصل استوار است که عبارتند از: قرآن‌شناسی، انسان‌شناسی، خداشناسی و معاد‌شناسی. پس از بررسی‌های مختلف مشخص گردید تأثیر مبانی‌ای که ذیل هر کدام از عناوین فوق قرار می‌گیرند در تأویلات مفسر از آیات الأحكام گوناگون بوده است. برخی از آنها تأثیر زیادی را در این تأویلات داشته‌اند در حالی که تأثیر برخی دیگر، بسیار اندک بوده است.

مذهب تشیع که در باور گنابادی با عقاید عرفانی عجین شده است نقش بسزایی را در تأویلات وی از این آیات داشته است. اعتقاد به ائمه (علیهم السلام)، بهره‌مندی از روایات آن بزرگان و تقید به اصول و عقاید شیعه را می‌توان در بسیاری از تأویلات وی مشاهده کرد. در میان تمام مبانی یافت شده مبنای "ولایت" را می‌توان به عنوان مؤثرترین مبنا در تأویلات گنابادی از آیات الأحكام به شمار آورد. رنگ عرفانی تفکرات شیعی گنابادی باعث شده است تا گاهی این مبانی تفاوت‌هایی با تفکرات جریان اصلی شیعه داشته باشند.

در این پژوهش تلاش شده است تا ضمن بیان مبانی مورد استفاده‌ی گنابادی در تأویلاتش از آیات الأحكام، نظرات دیگر مفسران و عرفای اسلامی نیز در حد امکان بیان گردند تا علاوه بر روشن تر شدن مطالب، شباهت‌ها و تفاوت‌های میان مبانی تأویل در تفسیر بیان السعاده و آثار دیگر نیز نمایان گردد.

کلید واژه: مبانی تأویل، آیات الأحكام، تفسیر عرفانی، بیان السعاده، محمد گنابادی، سلطان علیشاه

فصل اول: کلیات

۱-۱ طرح پژوهش.....	۲
۱-۱-۱ بیان مسأله	۲
۲-۱-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۳
۳-۱-۱ اهداف تحقیق.....	۳
۴-۱-۱ سؤالات تحقیق.....	۳
۵-۱-۱ پیشینه‌ی تحقیق.....	۴
۶-۱-۱ روش تحقیق.....	۶
۲-۱ واژه شناسی.....	۷
۱-۲-۱ تأویل.....	۷
۱-۲-۱-۱ معنای لغوی و اصطلاحی تأویل.....	۷
۲-۱-۲-۱ تفاوت تأویل و تفسیر.....	۷
۲-۲-۱ آیات الأحكام.....	۹
۱-۲-۲-۱ تعداد آیات الأحكام.....	۹
۳-۱ معرفی مفسر و تفسیر بیان السعاده.....	۱۰
۱-۳-۱ سلطان علیشاه.....	۱۰
۲-۳-۱ شاگردان.....	۱۲
۳-۳-۱ آثار و تألیفات.....	۱۳
۱-۳-۳-۱ تفسیر بیان السعاده.....	۱۴
۲-۳-۳-۱ تشکیک در انتساب بیان السعاده به گنابادی و پاسخ آن.....	۱۶
۴-۳-۱ سلسله‌ی نعمت‌اللهمیه.....	۱۹

۱۹..... ۱-۴-۳-۱ تاریخ سلسله.....

۲۰..... ۲-۴-۳-۱ خصوصیات سلسله.....

فصل دوم: مبانی قرآن شناسی

۲۳..... ۱-۲ مراتب وجودی-معنایی قرآن.....

۲۳..... ۱-۱-۲ ظهر و بطن قرآن.....

۲۷..... ۱-۱-۱-۲ محمدیت محمد (ص) و علویت علی(ع) بالاترین مرتبه‌ی بطن قرآن.....

۲۸..... ۲-۱-۱-۲ نزول تمام قرآن درباره‌ی ائمه (علیهم السلام).....

۲۹..... ۲-۱-۲ وجوه متعدد قرآن.....

۳۲..... ۱-۲-۱-۲ در جواز نزول قرآن به چندین وجه مختلف از جهت الفاظ.....

۳۴..... ۳-۱-۲ کتاب تدوینی خدا صورتی از کتاب تکوینی او.....

۳۶..... ۲-۲ چیستی وحی.....

۳۸..... ۳-۲ تأویل پذیری قرآن.....

۳۸..... ۱-۳-۲ اختصاص فهم قرآن به پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام).....

۴۳..... ۲-۳-۲ فهم غیر معصومین از قرآن.....

۴۶..... ۳-۳-۲ تفسیر به رأی.....

۴۸..... ۴-۲ شرایط تأویل.....

۴۸..... ۱-۴-۲ عدم انکار ظواهر.....

۴۹..... ۲-۴-۲ نیازمندی به علوم مختلف.....

۵۰..... ۳-۴-۲ پیروی از ائمه.....

۵۰..... ۴-۴-۲ رهایی از اسارت نفس.....

۵۱..... ۵-۴-۲ اهمیت نیت.....

۵۳..... ۵-۲ محکم و متشابه.....

۵۴..... ۶-۲ تحریف قرآن.....

فصل سوم: مبانی انسان شناسی

۱-۳ خلقت انسان بر دو وجه.....	۵۹
۲-۳ انسان، عالم صغیر.....	۶۰
۳-۳ مراتب متعدّد انسان.....	۶۱
۱-۳-۳ خویشاوندان گوناگون انسان بر حسب مراتب مختلف.....	۶۳
۲-۳-۳ اعمال متناسب با مراتب.....	۶۴
۳-۳-۳ قوای متعدد انسان.....	۶۵
۴-۳-۳ اسفار اربعه.....	۶۶
۴-۳ انسان کامل.....	۶۸
۱-۴-۳ انسان کامل مظهر اسم اعظم الهی.....	۶۹
۲-۴-۳ توجه به انسان کامل در نماز.....	۷۰
۳-۴-۳ مصادیق انسان کامل.....	۷۱
۴-۴-۳ مراد از مساجد حقیقی.....	۷۲
۵-۴-۳ لزوم شناخت و پیروی از امام (انسان کامل).....	۷۳
۵-۳ ولایت.....	۷۶
۱-۵-۳ معنای ولایت.....	۷۶
۱-۱-۵-۳ تمثیل پیوند برای "ولایت".....	۷۸
۲-۵-۳ برتری ولایت بر نبوت و رسالت.....	۷۹
۳-۵-۳ معنای ایمان و اسلام.....	۸۲
۴-۵-۳ حصول رستگاری و تحقّق حلیّت حلال‌ها از طریق پیوند ولایت.....	۸۵

فصل چهارم: مبانی خداشناسی و معادشناسی

۱-۴ شناخت خداوند.....	۹۰
۱-۱-۴ مرتبه‌ی احدیت.....	۹۰
۲-۱-۴ مرتبه‌ی واحدیت.....	۹۱

۹۳ ۱-۲-۱-۴ تجلی
۹۴ ۳-۱-۴ راه شناخت خداوند
۹۵ ۱-۳-۱-۴ شناخت خدا از طریق مظهر علی(ع)
۹۷ ۴-۱-۴ تشبیه و تنزیه خداوند
۹۹ ۲-۴ توحید و یگانگی خداوند
۱۰۲ ۱-۲-۴ توحید ذاتی
۱۰۳ ۲-۲-۴ توحید صفاتی
۱۰۴ ۳-۲-۴ توحید افعالی
۱۰۶ ۴-۲-۴ توحید عبادی
۱۰۷ ۱-۴-۲-۴ مفهوم ذکر
۱۱۱ ۵-۲-۴ وحدت وجود
۱۱۳ ۱-۵-۲-۴ تشبیه وجود به واحد در اعداد
۱۱۳ ۳-۴ حقیقت معاد
۱۱۶ ۱-۳-۴ معاد جسمانی و روحانی
۱۱۷ ۴-۴ حقیقت بهشت و جهنم
۱۱۹ ۱-۴-۴ میزان
۱۲۰ ۲-۴-۴ مراد از ساعت در آیات
۱۲۱ ۵-۴ تجسم اعمال
۱۲۳ ۶-۴ رجعت

فصل پنجم: تطبیق و نتیجه گیری

۱۲۸ ۱-۵ عبادات
۱۲۸ ۱-۱-۵ مفهوم عبادت
۱۲۸ ۱-۱-۱-۵ معبود

۱۲۹ ۲-۱-۱-۵ محل عبادت
۱۲۹ ۳-۱-۱-۵ نیت در عبادت
۱۳۰ ۴-۱-۱-۵ لزوم تقلید در عبادت
۱۳۰ ۲-۱-۵ طهارت
۱۳۱ ۳-۱-۵ صلوة
۱۳۵ ۴-۱-۵ صوم
۱۳۷ ۵-۱-۵ حج
۱۳۹ ۶-۱-۵ جهاد
۱۴۲ ۷-۱-۵ مطاعم و مشارب
۱۴۵ ۸-۱-۵ امر به معروف و نهی از منکر
۱۴۵ ۹-۱-۵ خمس
۱۴۶ ۱۰-۱-۵ زکات
۱۴۷ ۲-۵ معاملات
۱۴۷ ۱-۲-۵ مکاسب
۱۴۸ ۲-۲-۵ بیع
۱۴۸ ۳-۲-۵ موارد
۱۴۹ ۴-۲-۵ عقود
۱۵۱ ۵-۲-۵ نکاح و طلاق
۱۵۳ ۶-۲-۵ دین
۱۵۳ ۷-۲-۵ وصیت
۱۵۴ ۸-۲-۵ نذر و عهد و یمین
۱۵۵ ۹-۲-۵ عتق
۱۵۶ ۳-۵ حدود و دیات

۱۵۶	۱-۳-۵ حدود
۱۵۷	۲-۳-۵ جنایات
۱۵۸	۳-۳-۵ قضا و شهادات
۱۶۰	نتیجه گیری
۱۶۱	فهرست منابع و مآخذ

"با سلام و درود بی پایان بر خاتم انبیاء حضرت محمد(ص) و اهل بیت پاک و مطهرش"

قرآن مجید در طول تاریخ مورد توجه و بررسی بوده است. از همان زمان نزول قرآن، تلاش برای فهم آن آغاز شد. سؤالاتی که صحابه و یاران پیامبر(ص) پیرامون آیات قرآن مطرح می کردند و پاسخ های آن حضرت به آنها را می توان نخستین بیانات در زمینه ی تفسیر قرآن نامید. به شهادت تاریخ، اولین مفسر قرآن خود پیامبر(ص) بوده اند.

به طور کلی آنچه درباره ی آیات قرآن بیان می گردد در دو بخش "تفسیر" و "تأویل" جای می گیرد. "تفسیر" را می توان همان معنای ظاهری آیات دانست، به عبارتی شرح و توضیح آنچه که از آیه فهمیده می شود را "تفسیر" گویند؛ در حالی که "تأویل" به معنای غیرمتبادر به ذهن در وهله ی نخست گویند که با نگاه اول از آیه به دست نمی آید.

آنچه در این رساله مد نظر است "تأویل" آیات قرآن است. اعتقاد به وجود بطون متعدد برای قرآن از آنجا نشأت می گیرد که در بسیاری از روایات رسیده از پیامبر(ص) و ائمه(علیهم السلام) اذعان شده که قرآن علاوه بر معنای ظاهری دارای باطنی نیز هست. تعداد این روایات بیشتر از آن است که بتوان تمام آنها را باطل دانست. همین امر سبب شده تا گروهی از مفسران به بیان "تأویل" آیات پردازند که همان معنای غیر متبادر به ذهن و به عبارتی باطن قرآن است.

البته هیچ یک از مفسران در طول تاریخ ادعا نموده اند که به تمامی بطون آیات دست یافته اند. بلکه آنچه در تفاسیر تحت عنوان "تأویل" یا معنای باطنی آیات می خوانیم تنها پاره ای از مفاهیم باطنی آیات است و فهم تمامی این بطون به پیامبر(ص) و ائمه(علیهم السلام) اختصاص دارد. با این توضیح مشخص شد که "تأویل" به بیان مفاهیم باطنی آیات اطلاق می گردد.

در تأویلات یک مفسر از آیات قرآن عوامل مختلفی تأثیر گذارند. از برخی از این عوامل می توان با نام "مبانی" یاد کرد. "مبانی" در حقیقت، همان زیر بنا و پایه های فکری یک فرد است که بدانها معتقد است. در زمینه ی تفسیر قرآن می توان گفت "مبانی"، همان اصول، عقاید و باورهایی است که آگاهانه یا ناآگاهانه در اندیشه ی مفسر تأثیر می نهند و اوبر اساس اعتقاد به آنها به "تفسیر" و "تأویل" آیات می پردازد.

نقش "مبانی" در نوع تأویلی که یک مفسر از آیات قرآن بیان می دارد بسیار زیاد است. بدون شک در تأویلی که یک مفسر از آیه ای خاص بیان می دارد با تأویلی که مفسری دیگر، ارائه می کند تفاوت هایی وجود دارد. یکی از دلایل وجود چنین تفاوت هایی اعتقاد به "مبانی" مختلفی است که هر یک از مفسران بدانها پایبندند و در تأویلات خود از آیات، بدانها تمسک جستند. آشنایی با "مبانی" مورد نظر یک مفسر، به خواننده کمک می کند تا منشأ سخنان او را بهتر درک کند و در نتیجه کلام او را بهتر دریابد.

در این رساله "مبانی تأویل آیات الأحکام" در یکی از مهمترین تفاسیر شیعه به نام تفسیر "بیان السعاده فی مقامات العباده" بررسی شده است. این تفسیر که از سوی بسیاری از علما و اندیشمندان مورد تمجید واقع شده

است، شامل معانی باطنی عمیق و اشارات و لطایف بی‌شماری است که ضرورت انجام یک تحقیق گسترده پیرامون این مفاهیم و اشارات را می‌طلبد.

هدف از پژوهش حاضر بررسی مبانی مورد نظر مفسّر، در تأویلات وی از آیات الأحکام است، هرچند که بسیاری از این مبانی در تأویل سایر آیات نیز تأثیرگذار بوده‌اند، لذا مطالعه‌ی این اثر، نه تنها به فهم مبانی تأویل در آیات الأحکام کمک می‌کند بلکه تا حدودی در آشنایی با این مبانی در کل تفسیر نیز مؤثر است.

در این رساله مبانی مورد نظر در قالب سه فصل اصلی با نام‌های "قرآن‌شناسی"، "انسان‌شناسی"، "خداشناسی و معادشناسی" مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند. در نهایت، یک فصل نیز با نام "تطبیق و نتیجه‌گیری" در نظر گرفته شده است که در آن، تأویلات مفسّر از آیات الأحکام و همچنین میزان بهره‌مندی وی از مبانی مورد بررسی در فصول گذشته بیان شده است.

در ابتدا "مبانی قرآن‌شناسی" مفسّر مورد بررسی واقع شده‌اند. در این فصل مطالب مهمی نظیر "تحریف قرآن" از نگاه مفسّر نیز بررسی گردیده است. اعتقاد مفسّر به وجود بطون متعدد در قرآن نیز از جمله مطالب مهمی است که در این فصل به بیان آن پرداخته‌ایم.

در حقیقت می‌توان اعتقاد به وجود بطون برای قرآن را دروازه‌ی ورود به مبحث تأویل دانست. چرا که یک مفسّر بدون اعتقاد به این مبنا به بیان تأویل نمی‌پردازد و تنها به شرح و تفسیر ظاهر آیات اکتفا می‌کند. در تفسیر "بیان السعاده" اعتقاد مفسّر، به وجود بطون برای قرآن سبب گشته است که وی در بسیاری از آیات تأویلات متعددی را بیان نماید.

در دوّمین فصل از این فصول سه‌گانه، مبانی "انسان‌شناسی" مفسّر در تأویلات وی از آیات الأحکام بررسی گردیده است. مبانی بسیار مهمی نظیر "ولایت" و "انسان کامل" که نقش زیادی در تأویلات مفسّر دارند از جمله مبانی‌ای هستند که در این فصل به آنها پرداخته شده است.

در آخرین فصل از این مجموعه فصول، "مبانی خداشناسی و معادشناسی" مورد تحقیق قرار گرفته‌اند. وجود ارتباط عمیق میان "مبدأ" و "معاد" از عللی است که سبب شد این دو گروه از مبانی را به صورت یک‌جا و در قالب یک فصل بررسی نماییم. مبنای "وحدت وجود" از جمله مهمترین مبانی مؤثر در تأویلات مفسّر است که در بخش خداشناسی عنوان شده است.

لازم به ذکر است که بگوییم "مبانی جهان‌شناسی" از جمله سرفصل‌هایی است که می‌توانست در این پایان‌نامه به عنوان یک فصل در نظر گرفته شود؛ اما از آنجا که مسائل مربوط به جهان‌شناسی غالباً در ضمن مباحث انسان‌شناسی و خداشناسی به ویژه در بحث از فعل خداوند جای می‌گیرند، فصلی جداگانه برای این دسته از مبانی در نظر گرفته نشد.

همانگونه که پیشتر نیز بیان شد در پایان رساله یک فصل تحت عنوان "تطبیق و نتیجه‌گیری" قرار گرفته است. در این فصل تأویلات مفسّر از آیات الأحکام بیان شده‌اند و مبانی بررسی شده در سه فصل گذشته با این تأویلات تطبیق داده شده‌اند. این نکته که کدام یک از مبانی، نقش بیشتری در تأویلات داشته‌اند و کدام یک

نقش کمتری را به خود اختصاص داده‌اند از جمله مسائلی است که پس از مطالعه‌ی این فصل می‌توان به آن پی برد.

اولین فصل از این پایان‌نامه نیز فصل "کلیات" است که در آن به بیان مطالب کلی درباره‌ی این رساله، مانند هدف از انجام آن، روش انجام تحقیق، سؤالات و... پرداخته شده و در ادامه‌ی آن به منظور آشنا ساختن خواننده با مؤلف تفسیر، شرح حال، آراء و عقاید وی به طور خلاصه بیان گردیده است.

لازم به ذکر است که در این رساله از ترجمه‌ی تفسیر بیان‌السعادة نیز استفاده شده است. این ترجمه که توسط آقایان حشمت‌الله ریاضی و رضا خانی انجام شده است در انجام این پژوهش بسیار مفید واقع شد. در برخی از نقل قول‌های مستقیم جرح و تعدیل‌هایی را برای فهم بهتر خواننده و یا اصلاح ترجمه اعمال نموده‌ایم. افزوده‌هایی که از خود محقق است در داخل [] قرار داده شده‌اند. نکته‌ی دیگر آنکه، در زمان استفاده از بیان‌السعادة به اصل تفسیر و ترجمه‌ی آن، هر دو، ارجاع داده شده است. بدین صورت که ابتدا آدرس مطلب مورد نظر را در اصل تفسیر بیان نموده‌ایم و سپس آدرس همان مطلب را در ترجمه‌ی کتاب ذکر کرده‌ایم، لازم به ذکر است که آدرس ترجمه‌ی کتاب در داخل پرانتز بیان شده است. همچنین شایان ذکر است که در این رساله از ترجمه‌ی محمد مهدی فولادوند برای آیات قرآن استفاده شده است.

در پایان لازم است این نکته را یادآور شویم که این پایان‌نامه یک پژوهش اثباتی و یا نقدی نیست، بلکه روش آن یک روش توصیفی است. به این معنا که هدف از ذکر برخی بیانات مؤلف بیان‌السعادة اثبات و تأیید آنها نیست بلکه این کار صرفاً جهت توصیف بهتر عقاید وی صورت گرفته است.

امید است در تحقیقات آتی معایب و کاستی‌های موجود در این پایان‌نامه رفع گردد و این اثر گامی باشد برای آغاز تحقیقات گسترده‌تر پیرامون این تفسیر شریف.

فصل اوّل

کلیات

۱- طرح پژوهش

۱-۱-۱ بیان مسأله

موضوع این پایان نامه عبارت است از "بررسی مبانی تأویل آیات الأحكام در تفسیر بیان السعاده ی سلطان علیشاه گنابادی".

حدود پانصد آیه^۱ از قرآن کریم، آیاتی هستند که در آنها از حدود، مقررات و قوانین اسلامی سخن گفته شده است. این آیات که به آیات الأحكام شهرت یافته اند در پژوهش های قرآنی جایگاه رفیعی را به خود اختصاص داده اند. شاید گمان شود که "تأویل" به آیات الأحكام راه ندارد چرا که این آیات، غالباً پیرامون احکام و دستورات اسلامی هستند و صورتی انشائی دارند، لیکن خواهیم دید که این آیات نیز دارای تأویل هستند؛ ولی نسبت به سایر آیات قرآن، به تأویلات این آیات کمتر پرداخته شده است.

در میان تفاسیر موجود، تفاسیری که مبنای عرفانی دارند به شیوه ای که خاص عرفاست به تفسیر و تأویل آیات الأحكام پرداخته اند. در تفسیر "بیان السعاده فی مقامات العباده" که یکی از مهمترین تفاسیر عرفانی و تنها تفسیر عرفانی کامل شیعی از قرآن است، نکات دقیقی پیرامون این آیات، بیان شده است. بدون شک تأویلاتی که مؤلف تفسیر، از آیات الأحكام بیان داشته است، نشأت گرفته از مبانی فکری و عقیدتی خاصی است که به آن ها معتقد بوده است.

آشنایی با مبانی مورد نظر یک فرد، نقش مهمی در فهم سخنان او خواهد داشت. این امر در تمام زمینه ها به ویژه در حوزه ی تفاسیر عرفانی- از آنجا که این گونه تفاسیر، بیشتر بر مبنای باطن و امور اشاری هستند- بسیار بااهمیت است. بررسی مبانی فکری و عقیدتی یک نویسنده، سبب می گردد که خواننده ی اثر، هنگام مطالعه ی آن، منشأ سخنان مؤلف را بهتر درک نماید.

در تفسیر بیان السعاده اشارات و رمزهایی نهفته است که ناشی از اعتقادات خاص مؤلف این تفسیر است و اگر کسی قبل از آشنایی با مبانی فکری مؤلف به مطالعه ی این تفسیر بپردازد شاید نتواند به خوبی مفاهیم و مقاصد مؤلف تفسیر را دریابد.

۱- آیات الأحكام پانصد است و بعضی محققان گفته اند که سیصد و پنجاه و نه آیتست (امیر ابوالفتح، حسینی جرجانی، آیات الأحكام (جرجانی)، تحقیق میرزا ولی الله اشراقی سرابی، تهران، انتشارات نوید، چاپ اول، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۷).

در این تحقیق سعی شده است که مبانی مؤلف در تفسیر تعدادی از آیات قرآن، که آیات الأحكام نام دارند بررسی گردد. با این توضیح که پاره ای از این مبانی در تأویلات مؤلف از سایر آیات قرآن نیز نقش دارند و به بیانی دیگر می توان از آن ها به عنوان مبانی مشترک تأویلات وی از تمام آیات قرآن نام برد. بنابراین مطالعه ای این تحقیق نه تنها در فهم بهتر سخن مؤلف پیرامون آیات الأحكام، بلکه در فهم تمامی تفسیر نیز به پژوهشگران کمک می نماید.

۱-۱-۲ اهمیت و ضرورت تحقیق

ضرورت انجام این تحقیق در آنست که تاکنون "آیات الأحكام" قرآن، کمتر با نگاه عرفانی بررسی گشته اند. و از آنجا که تفسیر بیان السعاده شامل نکات دقیق و اشارات و رمزهایی است، بیان آنها در محدوده ای این آیات می تواند جلوه هایی دیگر از معانی و بطون قرآن را بر خوانندگان نمایان سازد. از سوی دیگر، کمتر شاهد بوده ایم که اثر مستقلی بدین گونه به بررسی تفسیر بیان السعاده پرداخته باشد؛ در واقع غالب آثاری که نوشته شده اند یا درباره ی مؤلف تفسیر و معرفی وی هستند و یا به طور کلی و خلاصه وار به معرفی تفسیر و ویژگی های آن پرداخته اند و بررسی یک جنبه از این تفسیر به صورت جزئی تاکنون صورت نگرفته است.

۱-۱-۳ اهداف تحقیق

در این تحقیق سعی شده است که اهداف خاصی دنبال گردد که از جمله مهمترین آن اهداف می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- شناخت مبانی تأثیر گذار بر تأویلات سلطان علیشاه گنابادی از آیات الأحكام
- ۲- درک جنبه های باطنی احکام مطرح شده در قرآن
- ۳- آشنایی بیشتر با تفاسیر عرفانی به ویژه تفسیر بیان السعاده
- ۴- آشنایی با تأویلات آیات الأحكام به عنوان یکی از مهمترین مباحث در حیطه ی علوم قرآنی و تفسیر

۱-۱-۴ سؤالات تحقیق

در این تحقیق تلاش خواهد شد سؤالات زیر بررسی گردند و در پایان پاسخ مناسبی برای آنها یافت شود:

- ۱- مبانی تأویل آیات الأحكام در این تفسیر نزد مؤلف چه بوده است؟
- ۲- آیا مؤلف در تأویلات خود پیرامون این آیات به مبانی خویش پای بند بوده است یا خیر؟
- ۳- نقش مذهب در تأویلات گنابادی پیرامون آیات الأحكام تا چه حد بوده است؟